

ДЕЯКІ ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОВЛЕННЕВОЇ КУЛЬТУРИ КУРСАНТА ВНЗ МНС УКРАЇНИ

У статті автор досліджує педагогічні засоби формування професійної мовленнєвої культури курсантів; обґрунтовує їх використання у практичній діяльності; розглядає ефективність педагогічних засобів та подає рекомендації щодо застосування окремих методів.

Ключові слова: професійна мовленнєва культура, курсант, практичні аспекти, методи.

В статье автор исследует педагогические средства формирования профессиональной культуры курсантов; обосновывает их использование в практической деятельности; рассматривает эффективность педагогических средств, а также представляет рекомендации относительно использования отдельных методов.

Ключевые слова: профессиональная культура речи, курсант, практические аспекты, методы.

The author investigates pedagogical methods of forming cadets' professional speech culture. The usage of methods in practical activity is grounded in the article. It also contains real examples of these methods, used while teaching different subjects.

Key words: professional speech culture, cadet, practical aspects, methods.

Постановка проблеми. Формування мовленнєвої культури майбутніх фахівців – необхідна умова їх ефективної діяльності у найрізноманітніших сферах. Сьогодні від мовленнєвої культури особистості залежить її конкурентоспроможність на ринку праці та кар'єрне зростання. Недостатня мовленнєва культура значно знижує рейтинг фахівця, шкодить його діловій репутації. Відтак, актуалізується потреба цілеспрямованого формування мовленнєвої культури молоді, зокрема майбутніх офіцерів служби цивільного захисту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема культури мовлення привертає увагу багатьох сучасних учених, зокрема концептуальні основи мовленнєвої підготовки окреслені М.Вашуленком, О.Горошкіною, С.Єрмоленко, В.Мельничайком, М.Пентилюк, В.Плахотніком, Л.Симоненковою, Л.Скурагівським, Л.Стурганець, Г.Шелеховою.

Метою статті є дослідження ефективності застосування деяких практичних педагогічних засобів формування й розвитку професійної мовленнєвої культури майбутніх офіцерів служби цивільного захисту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідники зазначають, що багато робочого часу офіцерів іде на виконання професійних обов'язків у сфері міжособистісного спілкування. У зв'язку з цим виникає необхідність розвитку комунікативної культури [1, с.129].

Фахова підготовка у ВНЗ — важливий етап формування мовленнєвої культури особистості, але аж ніяк не початкова стадія цього процесу. Курсант, починаючи навчання, уже володіє певною мовленнєвою культурою, яка до цього формувалася у сім'ї, а згодом — у школі. Тому його мовленнєва культура у процесі фахової підготовки не формується, а лише трансформується у професійну мовленнєву культуру.

Із метою формування професійної мовленнєвої культури курсантів, вдосконалення їх умінь налагоджувати взаємодію, співпрацю, висувати оригінальні ідеї, гіпотези, висловлювати власні думки у ході фахової підготовки у ВНЗ МНС України вважаємо за доцільне застосування елементів евристичної бесіди та методу навчальних дискусій.

У процесі вивчення таких навчальних дисциплін, як “Безпека життєдіяльності”, “Підготовка газодимозахисника”, “Українська мова за професійним спрямуванням”, нами широко використовувалися елементи евристичної бесіди задля формування у курсантів навичок продукування усних висловлювань. Так, наприклад, під час вивчення особливостей професійного спілкування (у межах навчальної дисципліни “Українська мова за професійним спрямуванням”) курсанти опановували не лише навички професійного спілкування, але й пробували себе в ролі перекладачів. Зокрема, на кожному занятті один курсант із взводу зачитував перед аудиторією коротке повідомлення російською мовою, а інший повинен був усно його перекласти на українську.

Наведемо приклади текстів, які пропонувалися курсантам для перекладу:

1. Лесные пожары представляют большую опасность для лесных массивов, хлебных полей, степей, населенных пунктов и торфяных предприятий. В настоящее время на земле ежегодно возникает примерно 200 тыс. лесных пожаров, причем число их из года в год возрастает. Они наносят экономический ущерб стране, нарушают водный режим рек, вызывают заболоченность местности, вынуждают переселяться животных.

2. При пожарах в зрелищных заведениях особо опасна возникающая среди зрителей паника. Руководитель тушения пожара должен в короткий срок организовать и провести эвакуацию зрителей из зрительного зала, приняв все зависящие от него меры к предотвращению паники. В первую очередь, эвакуация зрителей должна производиться с балконов, ярусов, бельэтажа, где скапливаются продукты горения и значительно повышается температура.

3. Зерносклады, как правило, размещаются в отдельно стоящих зданиях, разделенных на секции противопожарными стенами. Дверные проемы в противопожарных стенах здания зернохранилища защищают противопожарными дверями, а в местах переброса зерна с одного транспорта на другой устанавливают защитные устройства (например, противопожарные клапаны), предотвращающие распространение пожара.

Таким чином, спеціально розроблені чи підібрані викладачами завдання, що стимулюють мовленнєву активність курсантів, сприяли розвитку їх професійної лексики, подоланню ускладнень, зумовлених наявністю двомовності, вдосконаленню навичок чітко і правильно висловлювати свої думки, налагоджувати взаємодію та співпрацю з різними людьми у різних ситуаціях.

Позитивний вплив представлених вище завдань полягає також у тому, що курсанти набули навичок вирішення фахових проблем шляхом професійного спілкування, навчилися аргументувати свою позицію, переконувати опонента, вибудовувати власну тактику поведінки.

Метод навчальних дискусій є універсальним та багатофункціональним, оскільки може використовуватися викладачами різних дисциплін. Деякі способи проведення дискусій є особливо ефективними в умовах обмеженого часу та необхідності негайного залучення учасників. Наведемо приклади дискусій, що використовуються нами у практичній діяльності, та обґрунтуємо загальні правила їх проведення.

Колективна “мозкова атака” (метод “мозкового штурму” або “брейнстормінг”) сприяє активізації творчого мислення курсантів, передбачає дотримання наступних правил:

- а) уникнення критики, вільне висловлювання власної думки;
- б) заохочення будь-якого вільного асоціювання: чим неймовірнішою буде ідея, тим краще;
- в) стимулювання курсантів до продукування нових ідей;
- г) заохочення курсантів до комбінування висловлених ідей, їх видозміни, “удосконалення” ідей, висунутих іншими членами групи [3].

Так, наприклад, для швидкого повторення засвоєного матеріалу з теми “Хімія як наука про речовини, їх перетворення та явища, що супроводжують ці перетворення” з навчальної дисципліни “Хімія” викладач може використати “мозковий штурм”, аби довести наступні твердження: атом – найменша хімічно неподільна електронейтральна частинка матерії, що складається з позитивно зарядженого ядра і негативно заряджених електронів; ядро атома містить протони і нейтрони, які майже однакові за масою, але відрізняються зарядами; у нейтрона відсутній електричний заряд, тоді як протон має позитивний заряд, що точно компенсує негативний заряд електронів; число протонів у ядрі атома називають протонним числом тощо.

У ході “відкритих обговорень” викладач звертається із проблемним запитанням до всього взводу. При цьому слід зауважити: якщо педагог побоюється, що дискусія затягнеться у часі, то перед її початком він повинен повідомити, що хоче почути думки обмеженої кількості учасників. Проілюструємо це на прикладі навчальної дисципліни “Матеріалознавство та технологія матеріалів”. На початку практичного заняття викладач пропонує студентам відповісти на запитання: “Які фактори характеризують пожежну небезпеку будівельних матеріалів?”. При цьому педагог зауважує, що стислу характеристику про такі фактори, як горючість, займистість, спалахування, димоутворення, токсичність, розповсюдження полум'я на поверхні, мають

можливість представити шість курсантів, решта взводу за бажанням можуть доповнити виступаючих.

Зазначимо, що задля вдосконалення здатності майбутніх офіцерів до висування оригінальних ідей та гіпотез доречним буде використання таких інтерактивних технологій, як “картки відгуків”, “голосування”, “обговорення у підгрупах”, “навчальні партнери”, “батогі”, “прес-конференція”.

“Картки відгуків” найчастіше використовуються з метою економії часу та забезпечення анонімності у відповідях на непрості запитання (викладач роздає невеликі аркуші паперу та просить анонімно відповісти на запитання), а “голосування” — для швидкого отримання відповідей та кількісних результатів.

“Обговорення у підгрупах” (з метою обміну інформацією) використовується рідко, зважаючи на тривалість означеного методу, однак це один із небагатьох способів, що сприяє залученню до дискусії кожного курсанта.

Метод “навчальні партнери” сприяє розвитку взаємопідтримки курсантів під час проведення більш складних видів діяльності.

Метод “батогі” ефективний у ході спонтанного мовлення, що виключає можливість попереднього обміркування і передбачає висування курсантами своїх ідей, гіпотез; сприяє розвитку творчої фантазії, уяви, креативності. Наприклад, педагог, використовуючи умовний “батіг”, може запропонувати курсантам дати коротку відповідь на запитання або продовжити твердження. При цьому він повинен поставити умову: ділитися лише новими ідеями.

“Прес-конференція” проводиться за наявності достатньої кількості часу і передбачає одержання повних і вичерпних відповідей на запитання. Наприклад, невеликій групі курсантів можна запропонувати викласти свої думки перед усім взводом, або ж поставити запитання будь-кому, хто перебуває в аудиторії. Зазначимо, що з метою залучення якомога більшої кількості курсантів до занять необхідно змінювати та перерозподіляти ролі між ними.

Як приклад застосування означеного методу може бути проведення практичного заняття з навчальної дисципліни “Організація пожежно-профілактичної діяльності” (тема “Масово-роз’яснювальна робота з питань профілактики пожеж”). Невеликій групі курсантів (4-5 осіб) було доручено зіграти роль делегації з Міністерства надзвичайних ситуацій України і розповісти про нововведення у законодавстві. У ході проведення практичного заняття було з’ясовано види, мету, значення масово-роз’яснювальної роботи; форми масово-роз’яснювальної роботи з питань профілактики пожеж; вимоги до протипожежної масово-роз’яснювальної роботи та порядок її фінансування.

Курсантами було розглянуто питання про форми та методи, які використовуються працівниками пожежної охорони з метою організації та проведення протипожежної масово-роз’яснювальної роботи, усної масово-роз’яснювальної роботи з питань профілактики пожеж (організація та проведення лекцій, доповідей, виступів, індивідуальних групових бесід, тематичних вечорів), організації виступів на радіо та телебаченні.

“Правда чи неправда” – означений метод сприяє миттєвому залученню курсантів до обговорення, обміну знаннями, слугує вступом до теми заняття.

“Активні дебати” розвивають мислення та рефлексію курсантів, зокрема тоді, коли від учасників дебатів очікують аргументів, відмінних від запропонованих раніше; сприяють поглибленню знань, залученню до дебатів кожного учасника.

“Активні дебати” передбачають наступні кроки:

1. Виокремлення контроверсійного твердження, яке стосується теми заняття (наприклад, “Порошковий вогнегасник – єдиний надійний засіб ліквідації пожежі у службовому приміщенні”).

2. Розподіл учасників на дві команди, кожна з яких розробляє свої аргументи “за” і “проти”.

3. Виклад думок з означеного питання представниками команд.

4. Вироблення нових стратегій та (за бажанням учасників) вибір нових опонентів.

Метод “пішохідний тур” ефективний під час вивчення тем, що містять складні епізоди, провокаційні думки, важливі цитати, протиріччя тощо. Епізоди чи думки записуються на окремих аркушах паперу, після чого учасники здійснюють “пішохідний тур” від таблиці до таблиці, обговорюючи й інтерпретуючи кожну думку. Мета туру — викликати допитливість і зацікавленість курсантів, спонукати їх до висловлення думок, допомогти зрозуміти ситуації, подібні до яких вони можуть зустріти пізніше в інших контекстах.

Приклад застосування «пішохідного туру» — практичне заняття із дисципліни “Організація аварійно-рятувальних робіт” (тема “Гарнізонна служба”). З метою закріплення теоретичних знань курсантів на початку заняття їх було поділено на групи, кожна з яких отримала індивідуальне завдання на картках:

Картка №1. Обґрунтувати завдання гарнізонної служби.

Відповідь. До завдань гарнізонної служби відносять:

- забезпечення високої організованості та дисципліни особового складу підрозділів цивільного захисту;
- підтримка постійної готовності особового складу гарнізону служби до виконання дій за призначенням;
- організація спільної підготовки і злагодженої роботи підрозділів цивільного захисту;
- забезпечення зв'язку і взаємодії підрозділів цивільного захисту з іншими службами (водопостачання, енергетичної, газопостачання, міліції);
- організація і забезпечення кваліфікованого керівництва силами і засобами гарнізону служби залежно від виду надзвичайної ситуації.

Картка №2. Визначити основні складові гарнізонної служби, зокрема сили та засоби, інструкції взаємодії між гарнізоном і службами життєзабезпечення міста, посадових осіб гарнізону тощо.

Відповідь. До гарнізонних сил відносять: особовий склад органів управління, підрозділів, навчальних та науково-дослідних закладів МНС, пожежно-рятувальних підрозділів, незалежно від їх відомчого підпорядкування, а також підрозділів інших сил цивільного захисту, які залучаються до ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій (їх небезпечних проявів) та гасіння пожеж.

Слід зазначити, що підготовка до кожного виду дискусії передбачала самостійне опрацювання курсантами рекомендованої літератури.

Основні правила проведення дискусії:

- для висловлення своєї позиції кожному курсантові необхідно мати чіткі тези;
- слід пам'ятати, що дискусія використовується для з'ясування шляхів розв'язання проблеми, а не для змагання учасників у красномовстві;
- недоцільно нехтувати протилежними точками зору, адже саме завдяки їм народжується дискусія;
- необхідно поважати думку опонента (навіть якщо вона видається абсурдною або не схвалюється), вислуховувати її;
- завжди потрібно бути готовим до прийняття нового життєвого і професійного досвіду [2].

Висновки. Отже, у ході фахової підготовки курсантів у ВНЗ їх мовленнєва культура трансформується у професійну мовленнєву культуру. У зв'язку з цим важливим завданням дослідників-теоретиків та педагогів-практиків є пошук методів, засобів, способів формування та вдосконалення професійної мовленнєвої культури майбутніх офіцерів. Представлені у статті дослідження, елементи евристичних бесід та метод навчальних дискусій є, на нашу думку, ефективними методами.

Використання на практичних заняттях таких методів, як «мозковий штурм» («брейнстормінг»), «відкриті обговорення», «картки відгуків», «голосування», обговорення у підгрупах», «навчальні партнери», «батоги», «прес-конференція» за умови дотримання правил їх проведення сприяють вдосконаленню професійного мовлення курсантів, навичок правильно висловлювати свої думки, налагоджувати взаємодію з опонентами у різних професійних ситуаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Діденко О. В. Теоретико-методологічні засади формування здатності до професійної творчості в майбутніх офіцерів державної прикордонної служби України : дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / О. В. Діденко. – Хмельницький, 2009. – 533 с.
2. Зудова Т. М. Управление психолого-педагогическим сопровождением образовательного процесса [Электронный ресурс] / Т. М. Зудова. – Режим доступа : <http://www.festival/1september.ru/articles/414232>.
3. Карпов А.В. Принцип активного выбора в обучении и воспитании / А.В. Карпов // Развитие личности и формирование индивидуальности. – Ярославль, 1996. – С. 53-55.

Дата надходження до редакції: 11.10.2012 р.